

4. Сковорода Г. Твори: У 2-х т. – Київ : АТ «Обереги», 1994. – Т.2. – 480 с.
5. Філософія стародавнього світу // Читанка з історії філософії / Під ред. Г.І.Волинки. – К.: Довіра, 1992. – 207 с.
6. Франкл В. Человек в поисках смысла. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

7. Фуко М. История сексуальности-III: Забота о себе / Пер. с фр. – Киев: Дух и литера; Грунт; М.: Рефл-бук, 1998. – 288с.
8. Хоружий С. Человек и его три дальних удела. Новая антропология на базе древнего опыта // Вопросы философии. – 2003. – № 1. – С. 38-62.
9. Цимбал Т. Буттєвісне укорінення людини. – К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2005. – 219 с.

Катерина Шелупахіна, Тетяна Шелупахіна

УДК 378.015.31:7

Естетичне виховання як засіб підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя в університеті

У статті проаналізований історичний генезис естетичного виховання та еволюція наукових поглядів щодо сутності процесу естетичного виховання. Доведено, що у класичній філософії та естетиці розробка питань естетичного виховання відбувалась у контексті розробки теорії прекрасного, таким чином сутність естетичного виховання була зведена до виховання почуття прекрасного в людині; естетичне виховання обмежувалось мистецтвом як сферою втілення прекрасного.

Аналіз поняття естетичного як узагальнюючого щодо вивчення питань прекрасного та його модифікацій в філософії та естетиці XXI століття дозволив уточнити сутність естетичного виховання як засобу підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя в університеті, проаналізувати загальнонаукові педагогічні принципи естетичного виховання студентів (принципи універсальності, цілісності, змістовності, систематичності, поступовості та цілевідповідності), наголосити, що естетичне виховання в університеті здійснюється в усіх сферах студентського життя: в навчанні, в позанавчальній діяльності, в сфері відпочинку, в спілкуванні, в побуті.

Ключові слова: естетика, духовність, особистість, підготовка вчителя.

In the article the historical genesis and evolution of scientific points of view on an essence of aesthetic education are analyzed. It is shown that in classic philosophy and aesthetics development of questions of aesthetic education came true in the context of development of theory of wonderful, thus essence of aesthetic education was taken to education of sense wonderful in a man; aesthetic education was limited to the art as sphere of embodiment of wonderful.

Analysis of aesthetic concept, that summarizes the study of questions of wonderful and its modifications in philosophy and aesthetics of XXI century allowed to specify essence of aesthetic education as facilities of increase of efficiency of preparation of future teacher in an university, to analyze scientific pedagogical principles of education of students (principles of universality, integrity, richness of content, systematic character, gradualness, expediency), underline that aesthetic education in an university comes true in all spheres of student life: in educating, in the field of rest, in a communication, in everyday life.

Key words: aesthetics, spirituality, personality, preparation of teacher.

Підготовка вчителя нової генерації є пріоритетним завданням педагогічної освіти в Україні XXI століття. Вихідні положення Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти в Україні та її інтеграції в європейський освітній простір спрямовують підготовку майбутніх учителів в університеті на забезпечення професійно-особистісного розвитку майбутнього педагога; не менш

вагомим є завдання щодо приведення змісту професійної підготовки вчителів у відповідність до вимог інформаційного суспільства та до тих змін, що відбуваються у соціально-економічній, духовній та гуманітарній сферах, у дошкільних та загальноосвітніх навчальних закладах [7].

Одним із шляхів підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів

в університеті є організація роботи з естетичного виховання. Завдання стосовно організації естетичного виховання студентської молоді окреслені в Національній доктрині розвитку освіти в Україні XXI століття. У змісті вказаного документу звертається увага на те, що естетичне виховання у вищих навчальних закладах є складовою цілісного процесу духовного впливу на особистість [6]. Разом із національно-патріотичим, моральним, правовим, розумовим, фізичним та іншими видами виховання естетичне виховання посідає значне місце в структурі підготовки майбутнього вчителя. Естетичне виховання майбутнього вчителя сприяє формуванню ціннісного ставлення до явищ культури і мистецтва, розвиває вибірковість смаків та критичність мислення, формує потреби в духовному самовдосконаленні, творчій самореалізації, і, таким чином, сприяє впровадженню ідей особистісно орієнтованого навчання й виховання в педагогічний процес. Беручи до уваги наведені міркування, естетичне виховання має бути розглянутим як засіб підвищення ефективності підготовки мабутьних учителів в університеті.

Теоретико-методологічну основу нашого дослідження складають:

- концепція гуманістичної освітньої парадигми (праці В.Андрущенка, І. Зязюна, В. Кременя, В.Курило, О. Сухомлинської);
- теорія освітніх систем (праці Ю. Бабанського, В. Безпалька, Б. Гершунського, Г. Селевко);
- положення діяльнісної теорії розвитку особистості (роботи Б. Ананьєва, О. Леонтьєва, К. Платонова, С. Рубінштейна, Д. Узнадзе);
- дослідження в галузі теорії й практики професійної підготовки майбутніх учителів (роботи А. Алексюка, Л. Артемової, О. Дубасенюк, С.Витвицької, І. Подласого, І.Рудницької, В. Сластьоніна);
- психологічні концепції професійно-творчого розвитку особистості (дослідження Г. Балла, Г.Костюка, В. Моляко, О. Саннікової);
- теорія розвитку особистості, що склалася в межах гуманістичної психології (праці К.Роджерса та А.Маслоу);
- теорія особистісно-орієнтованого виховання (дослідження І.Беха);
- теорія естетичного (праці В.Бичкова, Г. Гадамера, М. Дюфрена, А. Канарського, Д. Кучерюка, Л. Левчук, А. Лосєва, Д. Лукача,

В. Мазепи, В.Малахова, Г. Маркузе, В. Панченко);

- засадничі положення педагогічної теорії естетичного виховання (праці Г. Сковороди, П.Юркевича, К. Ушинського, С. Русової, С.Шацького, А. Макаренка, В.Сухомлинського,);
- сучасні дослідження в галузі естетичного виховання учнівської молоді та студентства (роботи Т.Аболіної, І.Андрущенко, Н.Міропольської, Л.Масол, Б.Неменського, С. Ничкало, О.Онищенко, Г. Шевченко);
- розробка питань педагогіки мистецтва (роботи Е. Абдулліна, Д. Кабалевського, Г. Падалки, О.Рудницької, Л. Масол, О. Михайличенко, Д. Огороднова, О.Ростовського, Л.Школяр).

Значний інтерес з нашого боку викликали роботи молодих дослідників, що підготовлені останнім часом і присвячені питанням естетичного виховання та самовиховання студентів у навчально-виховному процесі в університеті (дисертаційні дослідження Л. Аристової, Г. Баталіної, О. Дрепіної, М. Кір'ян).

Актуальність наміченої нами проблематики зумовлена наявністю протиріччя на парадигмальному рівні, а саме:

- між вимогами щодо підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя та недостатньою реалізацією даної вимоги в навчально-виховному процесі університету;
- між вимогами щодо професійно-особистісного розвитку майбутнього вчителя і реаліями університетського життя, які в значній мірі залежать від розробки на теоретичному і практичному рівнях питань естетичного виховання студентів.

Мета нашої статті полягає в обґрунтуванні процесу естетичного виховання студентів як засобу підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя в університеті.

Проблема естетичного виховання є багатоаспектною, тому в її вирішенні традиційно беруть участь представники різних наук, зокрема фахівці в галузі філософії та педагогіки, соціології та культурології, психології, етики та естетики. Попри множину підходів, у центрі уваги дослідників питань естетичного виховання завжди перебувала особистість в усьому багатстві власних фізичних і розумових сил, моральних настанов, розмаїтті духовно-творчих потенцій, у множині зв'язків з

оточуючим світом, у відкритості до розвитку, потребах і здатностях до власного саморозвитку, самореалізації та самоактуалізації.

Естетичне виховання має давню історію. Коріння цього процесу можна відшукати в надрах народної педагогіки. Ужиткове мистецтво, пісенний фольклор, міфологія, легенди та перекази, обрядовість та свята – все це формувало в людині почуття краси, ставало основою залучення підростаючих поколінь до цінностей родинного та соціального буття, а відтак – основою духовного розвитку особистості.

Ідеї естетичного виховання вперше отримали теоретичне оформлення на тлі античного філософсько-антропологічного вчення. Як відомо, на певному етапі розвитку античної культури виникла потреба у розробці теоретичних принципів, котрі допомогли б осмислити уявлення про красу як феномен, пов'язаний не тільки зі світом речей, але й людиною, з людським життям, людським розумом та почуттями. Розробка питань прекрасного, як ідеї, що вказує людині шлях до морального вдосконалення була розпочата Платоном. За часів античності склався естетичний ідеал «прекрасно-доброго», який наголосив на гармонії зовнішнього (фізичної краси людини) та внутрішнього (моральних чеснот, духовного благородства) як віддзеркаленні світової гармонії. Таким чином, в античній теорії прекрасного був висунутий ідеал гармонійної особистості як мета естетичного виховання, зроблений наголос на духовному зв'язку людини (мікро – космоса) та Всесвіту (макро – космосу).

Розробка проблем естетичного виховання завжди була тісно пов'язана з пошуком чинників естетико-виховного впливу на особистість, перевага серед яких віддавалась мистецтву як багатофункціональному феномену. Мистецтво як чинник естетичного виховання особистості розглядалось з точки зору невичерпного джерела людського пізнання (інформаційна функція); мистецтво інтерпретувалось як майстерність, досконала праця, що керується знаннями та підпорядковується сталим традиціям виробництва (художньо-реміснична функція); як образна мова, засіб спілкування (комунікативна функція); мистецтво поставало як чуттєве втілення ідеї прекрасного (естетична функція); як вишукана гра, що духовно наближує людину

до божественної істоти (ігрова функція); як джерело естетичної насолоди та духовного піднесення (гедоністична функція) [5].

Завдяки розробці концепції катарсису (Аристотель) був проаналізований естетико-психологічний механізм виховного впливу мистецтва на людину, сутність якого полягала в наступному. У процесі «живого» споглядання людиною художнього дійства (трагедії або комедії), внаслідок інтенсивного руху емоцій, керованого розвитком художньої драматургії виникає перебіг психологічних станів «страху та співчуття». У такий спосіб здійснюється ефективне «очищення» людської душі від усього низького, а відтак – зміцнюється її зв'язок з піднесеним, з усезагальними цінностями людського буття.

Найважливіші положення античної теорії естетичного виховання зберігали своє значення впродовж тривалого періоду розвитку європейської культури. Методологічний вплив теорії прекрасного прослідковується до кінця XIX століття. Саме у XIX столітті в працях з філософії, естетики та педагогіки остаточно склалось розуміння сутності естетичного виховання як виховання почуття прекрасного, пов'язаного в структурі розумових здібностей особистості зі сферами інтелекту й моралі (Г. Гегель, І. Кант). У контексті німецької класичної філософії визнано, що естетична діяльність як діяльність споглядання, що є «вільною» від впливу зовнішніх чинників слугує своєрідним «містком» між сферами людського пізнання та моралі.

Значний внесок у розвиток педагогічної теорії естетичного виховання був зроблений українськими науковцями.

Естетико-педагогічні напрацювання українського мислителя Г.Сковороди опосередковані ідеєю створення «філософії серця», однією із складових якої є естетико-художнє пізнання світу людиною. У своїх ідеях Г.Сковорода спирається на давньогрецьких філософів Платона й Аристотеля, аналізує праці візантійських богословів Клімента Александрійського, Григорія Нисського, Григорія Палами. Оригінальність мислення українського філософа виявляється в його прагненні поєднати філософію з поезією. У своїх роздумах про щастя Г. Сковорода пише про «справжнє життя», відмічене знанням того, що «складає істинне щастя і де його знайти». Мислитель аналізує почуття людини, намагається виявити ті духовні стани, що

допомагають досягти гармонії світовідчуття [4, с. 35-37].

Г. Сковорода збагатив педагогіку ідеями про естетичне виховання на основі принципу народності та на основі індивідуального підходу до вихованця. Метою виховання Г. Сковорода вбачав у формуванні мислячої, освіченої людини, що відмічена високою культурою почуттів. Серед засобів виховання філософ віддавав перевагу самопізнанню. Чинниками естетичного виховання, на думку Г. Сковороди, є музика, народні пісні, образотворче мистецтво, природня краса. Усе це духовно вдосконалює людину, допомагає їй жити.

Український філософ та педагог П.Юркевич зосередив увагу на дослідженні процесів самоосвіти, самовиховання та саморозвитку людини. У науково-педагогічній діяльності науковець звертався до вивчення проблем духовного розвитку особистості шляхом здійснення естетичного та морального виховного впливу на людину. Особливу увагу П. Юркевича привертало питання підготовки вчителів, оскільки, на думку науковця, саме від діяльності вчителя-вихователя в школі залежить доля майбутньої людини, доля нації, доля держави.

В естетичному вихованні учнів П.Юркевич відводить особливе місце музиці, оскільки ідеальна сила музичних вражень не тільки дає людині насолоду, але й відкриває їй «таємницю буття», збагачує людину «новим і вищим досвідом» [9]. Кожне прекрасне мистецтво є «особливою метою», націленою на збагачення духовного світу особистості дорогоцінним досвідом. Утім саме в чудовій музиці, наголошує науковець, чуттєво приємні гармонійні форми тонів, інтелектуальний зміст розкривають ті духовні ідеї про світ і життя, значущість яких для людини важко заперечувати.

Всебічна розробка питань прекрасного, здійснена в минулому в світовій та вітчизняній філософсько-естетичній науці обумовила розуміння сутності, цілей і завдань естетичного виховання як виховання почуття прекрасного в людині. Представники даної точки зору, попри певні розбіжності, підкреслювали особистісно-розвиваючу функцію естетичного виховання, відмічали зв'язок почуття прекрасного в людині з пізнанням та мораллю.

Попри багатство естетичних ідей минулого розуміння сутності естетичного

виховання як виховання почуття прекрасного в наші дні недостатньо для окреслення закономірностей духовного розвитку особистості як цілісного процесу. У зв'язку з цим ми вважаємо за потрібне звернутися до аналізу поняття естетичного як узагальнюючого щодо сучасних досліджень феномена прекрасного та його модифікацій в різних сферах людського буття.

Теоретичний зміст поняття естетичного як провідної категорії естетики, за допомогою якої визначається її предмет та встановлюється системна єдність понять є дискусійним. Найчастіше естетичне пов'язують зі сферою суб'єкт - об'єктних відносин, коли сприйняття певного предмету супроводжується почуттям незацікавленого задоволення. Утім з таким визначенням, що продовжує класичну філософсько-естетичну традицію щодо розуміння сутності естетичного погоджуються далеко не всі фахівці. У ХХ столітті дослідники ототожнювали поняття естетичного з естетичною свідомістю (М. Дюфрен); вбачали своєрідність естетичного в естетичному віддзеркаленні, зводячи тим самим концептуальний зміст естетичного до загальновідомого наслідування (Д.Лукач) тощо.

Якщо узагальнити існуючі наукові підходи щодо естетичного, то слід зауважити таке. Зміст поняття естетичного є складним та багатовимірним, таким, що віддзеркалює всю складність та багатовимірність людського світоствавлення. Феномен людського світоствавлення виникав історично та підлягав утіленню в множині буттєвих форм, в процесах практичної діяльності, націленої на конструктивне творення/відтворення культурних форм та самотворення особистості. У естетиці ХХІ століття за допомогою поняття естетичне визначають, по-перше, духовні цінності, що накопичені людством впродовж віків історичного розвитку; по-друге, поняття естетичного пов'язується зі специфічним людським досвідом, що утворюється внаслідок спілкування з прекрасним і завдяки якому особистість володіє розвинутими естетичними почуттями, естетичними смаками, а в процесі естетичного оцінювання явищ буття орієнтується на певні естетичні ідеали; по-третє, поняття естетичного вказує на існуючі в культурі різних народів практики втілення прекрасного в оточуючій дійсності, насамперед в мистецтві [2, с. 356].

Феномен естетичного опосередкований людським світоставленням. Людське світоставлення передбачає відчуття прекрасного як специфічне світовідчуття, внаслідок якого виникає піднесений емоційний стан, сутністю якого є переживання гармонійної єдності людини та світу. Таке єднання є взаємним, вважає І. Бех: «світ впливає на людину позитивно, змінюючи її, а людина – на світ за законами Краси й Добра» [1, с. 28].

Здійснений аналіз дозволяє нам уточнити сутність естетичного виховання як засобу підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя в університеті. Під естетичним вихованням як засобом підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя в університеті ми розуміємо процес цілісного формування духовності особистості, що передбачає виховання в людини гуманістичних якостей, зокрема: 1. – широти естетичних потреб, зокрема потреб спілкування з прекрасним, творення прекрасного в житті та в мистецтві; 2. – багатства естетичного досвіду, детермінованого завосням соціального досвіду шляхом його (досвіду) емоційного переживання та естетичної оцінки в світлі певного естетичного ідеалу; 3. – універсальності естетичного світоставлення, заснованого на естетичній активності не тільки в сфері мистецтва, але й в суспільному житті, творенні/відтворенні форм прекрасного в природі, в соціальній дійсності, в буденному житті, в ставленні людини до інших та до себе. Естетичне виховання як засіб підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя в університеті засновано на загальнонаукових педагогічних принципах універсальності, цілісності, змістовності, систематичності, поступовості та цілевідповідності, здійснюється в усіх сферах студентського життя: в навчанні, в спілкуванні, в побуті, в сфері спілкування.

Реалізація принципів естетичного виховання як засобу підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя здійснюється через цілісний навчально-виховний процес університету, але із застосуванням значних організаційних змін. Зазначена обставина передбачає впровадження активних методів і форм навчання і виховання, націлених на професійно-особистісний розвиток майбутнього педагога, зокрема: залучення студентів до світових художньо-естетичних

цінностей, інформаційну насиченість та проблематизацію теоретичного змісту навчальних дисциплін художньо-естетичного циклу («Естетика», «Історія мистецтв», «Світова художня культура», «Історія світової музичної культури», «Театрознавство» та ін); впровадження якісно нового рівня викладання, що потребує ерудованого, освіченого, компетентного педагога, створення атмосфери довіри та психологічного комфорту на заняттях [3]. Реалізація принципів естетичного виховання як засобу підвищення ефективності підготовки майбутніх учителів потребує впровадження в навчально-виховний процес університету педагогічної моделі «творчий педагог – творчий студент» з метою більш детального врахування індивідуальних особливостей характеру студента та акцентуацій його особистості, окреслення індивідуальної траєкторії професійно-особистісного розвитку кожного студента, гармонізації стосунків в академічній групі [8, с. 347].

У підсумку слід зазначити таке. Вивчення питань підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя в університеті є актуальним завданням сучасної педагогічної теорії. У ході нашого дослідження ми розглянули феномен естетичного виховання з точки зору його генезису та еволюції наукових поглядів щодо сутності процесу естетичного виховання особистості. Ми дійшли висновку, що в класичній філософії та естетиці розробка питань естетичного виховання була обмежена контекстом теорії прекрасного, таким чином сутність естетичного виховання зводилась до виховання почуття прекрасного в людині засобами мистецтва та мистецької діяльності. Представники класичної філософії та естетики розглядали почуття прекрасного як своєрідний «місток», що зв'язує сферу пізнання зі сферою моралі в структурі особистості. З точки зору філософів та естетиків-класиків гармонійне поєднання почуття прекрасного з пізнанням та мораллю забезпечувало всебічний творчий розвиток людини в сфері мистецтва та мистецької діяльності, що сприяло її наближенню до «дійсної» природи людини всупереч обмеженому існуванню, зумовленому цивілізацією.

Аналіз поняття естетичного як «мета – категорії», що на новому теоретико-методологічному рівні узагальнює вивчення питань прекрасного та його модифікацій в

філософії та естетиці XXI століття дозволив нам уточнити сутність естетичного виховання як засобу підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя в університеті, сформулювати загальнонаукові педагогічні принципи естетичного виховання, зокрема принципи універсальності, цілісності, змістовності, систематичності, поступовості та цілевідповідності. З огляду на зазначені принципи ми підкреслили, що естетичне виховання майбутнього вчителя в університеті має здійснюватися в усіх сферах студентського життя: в навчанні, в позанавчальній діяльності, в сфері відпочинку, в спілкуванні, в побуті.

Підсумки дослідження не вичерпують всієї складності проблеми естетичного виховання як засобу підвищення ефективності підготовки майбутнього вчителя в університеті, а лише пропонують один із шляхів її вирішення.

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: навч. посіб. / І.Д.Бех. – К.: «Академвидав», 2012. – 256 с. – (Серія «Альма-матер»).
2. Бычков В. В. Эстетика: Учебник / В.В.Бычков. – М.: ГАРДАРИКИ, 2002. – 556с.
3. Дрепіна О.Б. Естетичне самовиховання студентів педагогічних університетів у процесі колективної музично-виконавської діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 – «Теорія і методика виховання» / О. Б. Дрепіна – Луганськ, 2013. – 20 с.
4. Левчук Л. Т. Українська естетика: традиції та сучасний стан / Л. Т. Левчук. – К.: МАКЛАУТ, 2011. – 459 с.
5. Лосев А. Ф. История античной эстетики: [в 8 т.] / А. Ф. Лосев. – М.: АСТ; [Харьков]: Фолио, 2000. – [Т. 4]: Аристотель и поздняя классика. – 2000. – 878 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – № 29. – 2001.
7. Про затвердження Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір: Затверджено наказом МОН, № 998 від 31. 12. 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/3145/.
8. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Т. І. Туркот. – К.: Кондор, 2011. – 628 с.
9. Юркевич П. Курс загальної педагогіки з додатками / Пер. з російської Г.Боровської. Передмова Ролянда Піча / Памфіл Юркевич. – Львів: Логос, 2004. – 256 с.